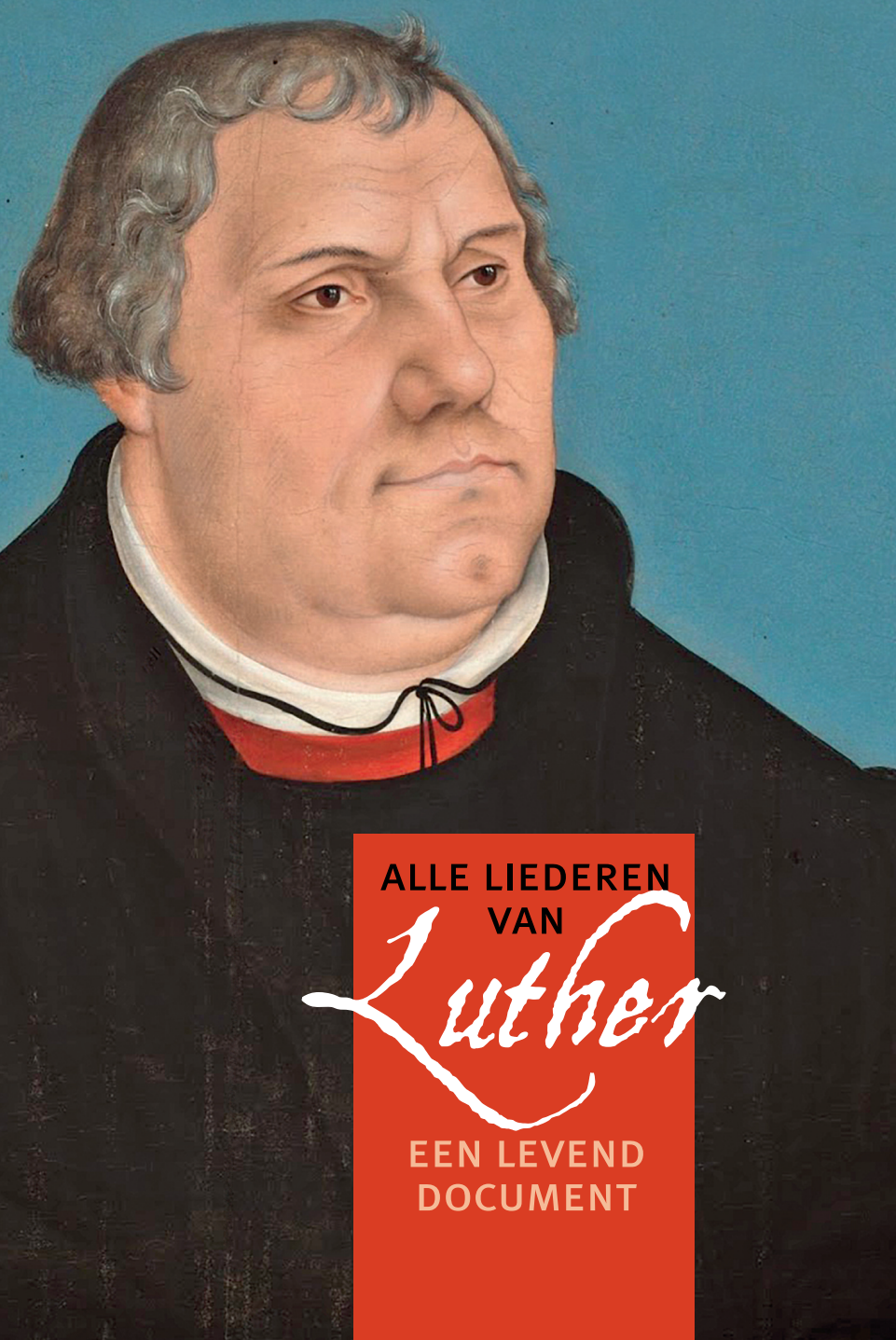

ALLE LIEDEREN
VAN

Luther

EEN LEVEND
DOCUMENT

Alle liederen van Luther

Een levend document

KOKBOEKENCENTRUM | UTRECHT
SLUB | DEN HAAG

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door subsidies van de Stichting Luthers Diakonessenhuis Fonds en het Nederlands Luthers Genootschap

www.kokboekencentrum.nl

Deze uitgave verschijnt in samenwerking met de Stichting Lutherse Uitgeverij en Boekhandel (SLUB) te Den Haag; www.slub.nl

Illustratie omslag: Lucas Cranach de Oude,
Museum Catharijneconvent, Utrecht
Vormgeving: Anton Sinke, www.antonsinke.nl
Muzieknotatie: Wilbert Berendsen,
www.wilbertberendsen.nl

ISBN 978 90 239 5212 1
NUR 709

© KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht
© SLUB, Den Haag

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorwoord

De Evangelisch-Lutherse Synode (ELS) binnen de Protestantse Kerk in Nederland gaf in 2015 de commissie Liturgie en Kerkmuziek de opdracht tot het samenstellen van ‘een vrij minimaal katern’ ten behoeve van viering van de zondagse Hoofddiensten.

Eind 2016 werd de eerste versie hiervan, de herziene Orde van de Hoofddienst, gepresenteerd aan de synode. Voordat tot vaststelling overgegaan kon worden volgden er nog drie synodevergaderingen waarin o.a. het advies van de Theologische Commissie werd besproken en, na het instellen van een bijzondere commissie ‘Orde van Dienst’, een eindvoorstel werd voorgelegd. Uiteindelijk werd in de synodevergadering van 11 november 2017 de herziene Orde van de Hoofddienst vastgesteld. Men kan gerust concluderen dat hier niet over één nacht ijs is gegaan.

Daarnaast gaf de synode in 2015 de commissie de opdracht om een ‘levend document’ tot stand te brengen in het kader van het luthers erfgoed. Of, zoals de voorzitter het omschreef, ‘iets wat body heeft, wat je zonder enige gêne breed kunt uitdelen’.

Tijdens een gesprek met de synodale commissie bleek dat de ‘catechetische liederen’ van Luther een goed uitgangspunt hiervoor zouden kunnen zijn. Omdat binnen de Lutherse gemeenten in Nederland enige teleurstelling bestond over het feit dat het aantal liederen van Luther opgenomen in het *Liedboek – zingen en bidden in huis en kerk* (2013) beduidend minder is dan het aantal liederen in het *Liedboek voor de Kerken* (1973) ontstond het idee om alle liederen van Luther, in een Nederlandse vertaling, als liederenbundel uit te geven. Dit is dan ook, voor zover wij weten, de eerste bundel waarin alle 37 liederen van Luther, voorzien van een zingbare Nederlandse vertaling, bijeen zijn gebracht.

Voor een passend voorwoord voor deze bundel komen we, hoe kan het ook anders, bij Luther terecht. Hij zou ongetwijfeld bereid zijn geweest een voorwoord te schrijven en daarom putten we graag uit zijn ‘Vorrhede auf alle guten Gesangbücher’ (1538):

*Die beste Zeit im Jahr ist mein,
da singen alle Vögelein,
Himmel und Erden ist der voll,
viel gut Gesang der lautet wohl.*

*Voran die liebe Nachtigall
macht alles fröhlich überall
mit ihrem lieblichen Gesang,
des muß sie haben immer Dank.*

*Viel mehr der liebe Herre Gott,
der sie also geschaffen hat,
zu sein die rechte Sängerin,
der Musica ein Meisterin.*

*Dem singt und springt sie Tag und Nacht,
seins Lobes sie nichts mude macht;
den ehrt und lobt auch mein Gesang
und sagt ihm einen ewgen Dank.*

(Voor een Nederlandse vertaling zie Lied 29)

Bij het samenstellen van deze bundel hebben wij met goedkeuring van de ISK gebruik gemaakt van liederen uit het *Liedboek voor de Kerken* en het *Liedboek – zingen en bidden in huis en kerk*. Daarnaast ontvingen wij toestemming tot publicatie van een aantal vertalingen van professor Joop Boendermaker, van de erven Willem Barnard, Ad den Besten en Jan Willem Schulte Nordholt, alsmede van uitgeverij Den Hertog. Verder zijn wij veel dank verschuldigd aan Andries Govaart die een groot aantal liederen heeft ‘hertaald’ en ook de vertaling van ontbrekende coupletten van een aantal liederen op zich nam.

Bij de muzikale realisatie hebben wij ons onder meer georiënteerd op de wijze waarop dr. Jan van Biezen met deze liederen uit deze periode in het *Liedboek voor de Kerken* is omgegaan. Commissielid Jeroen de Haan keek kritisch mee naar de uitwerking van de muzieknnotatie.

Wij spreken de hoop uit dat we hiermee een liedbundel tot stand gebracht hebben waaruit velen de liederen van Luther met vreugde kunnen zingen en dat dit wordt ervaren als: ‘iets wat body heeft, wat je zonder enige gêne breed kunt uitdelen’

Advent 2017

Gerrit Baas,
voorzitter commissie liturgie en kerkmuziek ELS
september 2014 – mei 2017

Inleiding op de liederen van Luther

Luther was een goede zanger. Hij was geschoold in de muziek en zong mee in koren tijdens zijn schooltijd en studie. In het klooster leerde hij de gregoriaanse psalmen, antifonen, responsoriën en hymnen kennen en zingen.

Hoe kwam Luther tot het schrijven van liederen? Ten diepste kwam dit voort uit zijn eigen ervaring met het evangelie, de ontdekking van de bevrijdende boodschap van de genade Gods. Wie dat ervaart, raakt ervan vervuld en kan niet anders dan ervan spreken en zingen. Daarnaast constateerde Luther de behoefte aan liederen voor de eredienst in de eigen taal. Luther achtte eigenlijk andere dichters meer geschikt om liederen te schrijven dan hijzelf maar dit schrijven van nieuwe liederen kwam zo langzaam op gang dat hij zelf maar liederen is gaan schrijven.

Zijn eerste lied had echter een heel andere oorsprong. Uit verbijstering over de dood van twee Augustijner monniken uit Antwerpen, die in Brussel in 1523 op de brandstapel werden verbrand, schreef hij zijn eerste lied: 'Ein neues Lied wir heben an' (Een nieuwe lofzang heffen we aan). Toendertijd werden liederen, voordat ze in een liedboek verschenen, los als een 'Flugblatt' gedrukt (tegenwoordig noemen we dat een 'flyer') waardoor ze zich razend snel verspreidden. Dit lied en vele andere droegen zo bij aan de verspreiding van het gedachtegoed van de reformatie onder het volk.

Luther schreef in korte tijd, 1523-1524, nog 24 liederen. Een groot deel van zijn liederen is dus in deze periode ontstaan. Hij schreef liederen bij de momenten van het kerkelijk jaar, psalmlieder en die op een vrije manier gebaseerd zijn op een psalm, catechismusliederen en bewerkingen van oude hymnen.

'Ein feste Burg' (een vaste burcht) is zo'n lied dat op een psalm, psalm 46, gebaseerd is. Dit is tegelijk ook het meest bekende Lutherlied. Het lied werd vaak als een strijdlid gezongen maar in de kern is het een geloofslid van vertrouwen en aanvechting. Waar God voor de

gelovige de vaste toevlucht, een vaste burcht is, waar het evangelie gezegd en gezongen wordt, daar treedt ook de anti-macht op als macht die tegen het klare spreken van God in opstand komt: de aartsvijand. Deze spanning tussen geloof en de tegenmacht die de mens weg wil houden bij het geloof, komt in meerdere van zijn liederen aan de orde. Zonder de vaste burcht, die het geloof schenkt, zijn we overgeleverd aan de destructieve machten, duivel, dood en zonde.

Het ging Luther erom dat de gemeente zingt. Zingen is naast het gebed ons antwoord op het evangelie. Het zingen van de gemeente is een uiting van het priesterschap van alle gelovigen. Tekst en muziek versterken elkaar waardoor het hart nog meer wordt aangesproken. De muziek is voor Luther een geschenk van God die de ziel vrolijk maakt en de duivel verjaagt.

Een jaar voor Luthers dood verschijnt een liedboek met 128 geestelijke liederen, gedrukt door de drukker Valentin Babst. Dit liedboek werd in de 16e eeuw vele malen herdrukt. Luther schreef voor deze bundel een inleiding:

‘God heeft ons hart en ons gemoed verheugd door zijn lieve Zoon, voor ons te geven tot verlossing van zonden, dood en duivel. Al wie met ernst in dit evangelie gelooft, die moet met blijdschap ervan zingen en spreken, opdat ook anderen het zullen horen en erbij komen.’

Het is opvallend hoeveel liederen, van het kleine aantal liederen dat Luther geschreven heeft, vijf eeuwen later nog steeds gezongen worden. Tot het zingen van deze schat aan liederen die Luther de kerk heeft nagelaten wil dit boekje bijdragen.

Ds. Susanne Freytag,
secretaris commissie liturgie en kerkmuziek ELS

LIEDEREN

Nun komm der Heiden Heiland

1

1 Kom tot ons, de we - reld wacht,
Hei-land, kom in on - ze nacht.
Licht dat in de nacht be - gint,
kind van God, Ma - ri - a's kind.

The image shows a musical score for the hymn 'Nun komm der Heiden Heiland'. It consists of four staves of music in G major (one sharp) and 3/4 time. The melody is written in a soprano clef. The lyrics are in Dutch and are aligned with the notes. The first line of music corresponds to the first line of lyrics, and so on. The score ends with a double bar line.

- 2 Niet een man is het geweest
met zijn driften, maar de Geest.
Mens geworden is Gods woord;
zie, een vrucht bloeit in haar schoot.
- 3 Zwanger werd de kuise maagd
met haar lichaam rein en gaaf.
Al haar deugden glansden klaar,
God vond zijn verblijf in haar.
- 4 Kind dat uit uw kamer klein,
als des hemels zonneshijn
op de aarde wordt gesteld,
gaat uw weg zoals een held.
- 5 Gij daalt van de Vader neer
tot de Vader keert Gij weer,
die de hel zijt doorgestaan
en hemelwaarts opgestaan.
- 6 Gij, als God de Vader groot,
word nu mens, versla de dood,
dat ons zwak vlees redding wacht
door uw goddelijke macht.

1

7 Uw krib - be blinkt in de nacht
 met een on - ge-ken - de pracht.
 Het ge - loof leeft in dat licht
 waar-voor al het duis - ter zwicht.

- 8 Lof zij God in 't hemelrijk,
 Vader, Zoon en Geest gelijk,
 nu en overal altijd,
 nu en tot in eeuwigheid.

tekst Martin Luther (1483-1546) – naar de hymne 'Veni redemptor gentium'
vertaling Jan Willem Schulte Nordholt (1920-1995) vers 1, 4, 5, 7, 8

Andries Govaart (geb. 1954) vers 2, 3, 6
melodie Erfurt 1524

2

Christum wir sollen loben schon

1 Van 't vroeg-licht van de da - ge - raad
 tot waar de zon weer on - der - gaat
 zingt elk de ko - ning Chris-tus eer,
 het kind der maagd is on - ze Heer.

- 2 De goede God die alles schept
komt tot ons als een kwetsbaar knecht,
verlost in 't vlees ons aller vlees,
zodat de schepping weer geneest.
- 3 Genade daalt als hemeldauw,
doordrenkt het lichaam van een vrouw.
Zij draagt een teer geheim in zich,
nooit eerder kwam dit aan het licht.
- 4 Haar lichaam, ongerepte bron,
wordt voor God zelf een heiligdom.
Zij die geen man had toebehoord
werd zwanger door Gods scheppend woord.
- 5 Hem is het die zij 't leven geeft,
die Gabriël verkondigd heeft,
Hem wie de Doper hulde bood,
opspringend in zijn moeders schoot.
- 6 Hij die het hele leven hoedt,
die ook de kleinste vogel voedt,
ligt hier in 't stro. Hij 's hemels vorst,
hier drinkt Hij aan zijn moeders borst!
- 7 Luid klinkt het lied van 't engelkoor
'Ere zij God', de hemel door.
Aan herders wijst het in de stal
de grote herder van 't heelal.
- 8 U, Christus, zij lof, dank en eer,
geboren uit een maagd zo teer,
die met de Vader en de Geest
het al regeert en eeuwig leeft.

tekst Martin Luther (1483-1546) – naar de hymne 'A solis ortus', Caelius Sedulius (±450)

vertaling Jan Willem Schulte Nordholt (1920-1995) vers 1, 5, 6, 7

Andries Govaart (geb. 1954) vers 2, 3, 4, 8

melodie Erfurt 1524

*Een levend document in het kader
van het Luthers erfgoed.*

Dit is de eerste bundel van alle 37 liederen van Luther voorzien van een zingbare Nederlandse vertaling. Een deel van de liederen is ontleend aan bestaande uitgaven, een aantal liederen en coupletten is geheel of gedeeltelijk opnieuw hertaald.

Deze bundeling verschijnt op initiatief van de
Evangelisch-Lutherse Synode binnen de
Protestantse Kerk in Nederland

KokBeekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 239 5212 1 | NUR 709

9 789023 952121